

Velimir Piškorec uz suradnju Sanje Janković: Tomo Maretić na raskrižju filologije i jezične politike. Zagreb: Udruga zagrebačkih esperantista, 2015., 116 str.

Novak, Kristian

Source / Izvornik: **Suvremena lingvistika, 2016, 42, 125 - 129**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:938597>

Rights / Prava: [Attribution 4.0 International](#)/[Imenovanje 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-18**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

Velimir Piškorec uz suradnju Sanje Janković: *Tomo Maretić na raskrižju filologije i jezične politike*. Zagreb: Udruga zagrebačkih esperantista, 2015., 116 str.

Velimir Piškorec, redovni profesor na Odsjeku za germanistiku i voditelj Poslijediplomskoga doktorskog studija lingvistike pri Filozofskome fakultetu u Zagrebu, autor niza radova s područja dodirnoga jezikoslovlja, jezične biografske, interlingvistike (napose esperantologije), dijalekatne geografije i ekolingvistike, uz suradnju apsolutivice kroatistike i pedagogije Sanje Janković objavio je monografiju u kojoj je predstavljena i analizirana rasprava Tome Maretića *Misli o umjetnom svjetskom jeziku* iz godine 1892. Riječ je o tiskanoj inačici Maretićeva izlaganja održanoga godinu dana prije na sjednici JAZU. Osim integralna Maretićeva teksta, vrlo su detaljno predstavljeni konteksti i kontrapunkti pred kojima se razotkriva niz perspektiva i mogućih čitanja teksta najutjecajnijega hrvatskog filologa iz generacije tzv. vukovaca. *Misli o umjetnom svjetskom jeziku* bave se, kao što u proslavu ističu Piškorec i Janković, na prvi pogled jedva i spomena vrijednom, rubnom i nevažnom temom, pa ga se dugo smatralo marginalijom golema Maretićeva opusa. No, argumenti za njegovu rekontekstualizaciju 125 godina nakon objavljivanja snažni su. Kao prvo, osim što Maretićeva rasprava implicitno progovara o aktualnome stanju hrvatske filologije i ključnim njezinim temama, njezin autor argumentirano i s izrazitim zanimanjem progovara o tada aktualnome fenomenu planskih jezika. Upušta se u tu diskusiju iako smatra da takav poduhvat za svakoga ozbiljnog filologa može značiti riskiranje kredibiliteta, osobito kada je riječ o nastupu na sjednici JAZU. Kao drugo, Piškorec i njegova suradnica postavljaju paralelu koja ima ne samo istraživačko-biografske implikacije nego baca novo svjetlo na povijest ideja ključnih u Maretićevu profesionalnom djelovanju. Detaljna analiza prikazana u ovoj knjizi ukazuje na to da se Maretićevi stavovi o upotrebljivosti, perspektivama i metodologijama projekata planskih jezika bez puno spekulacije mogu dovesti u jasnu vezu s Maretićevim životnim projektom rada na kodifikaciji i promicanju »hrvatskoga ili srpskoga jezika«, koji se i sam nedvojbeno može karakterizirati jezičnoplanerskim.

Knjiga se sastoji od sljedećih poglavlja: *Riječ prije* (str. 5–8), *Uvod* (str. 9–24), *Maretićev opus* (str. 25–38), *Maretić privatno i javno* (str. 39–50), *Maretićeve Misli o umjetnom svjetskom jeziku (1892.)* (str. 51–70), *Zaključne misli* (str. 71–78), *Izvori* (str. 79–86), *Tomo Maretić: Misli o umjetnom svjetskom jeziku* (str. 87–114) te *Bilješka o sročiteljima* (str. 115–116). Na početku je knjige kazalo pod nazivom *Gdje je što* (str. 3–4), a dodan je i listić s ispravkama i dopunama.

U proslavu pod naslovom *Riječ prije* ukratko je opisan kontekst pojave planskih jezika krajem 19. st. te odnos opće javnosti i profesionalnih filologa spram toga fenomena. Pojavu planskih jezika Piškorec objašnjava u prvome

redu tehnološkim napretkom. Naime, iako je dodira između različitih jezičnih zajednica bilo i otkad je jezika i otkad je zajednica, zahvaljujući brzomu industrijskom, tehnološkom i prometnom napretku međunarodni kontakti u raznim društvenim domenama postaju sve intenzivniji i nipošto više nisu ograničeni samo na elitne slojeve društva. U isto vrijeme dolazi i do konstituiranja modernih nacija i nacionalnih država, a budući da nacionalni jezici postaju primarnim markerima identiteta, jezični problem u međunarodnoj komunikaciji postaje sve izraženiji. Nije bilo moguće postići nadnacionalni konsenzus kojim bi se neki od nacionalnih jezika proglasio jezikom međunarodne komunikacije. U takvome se kontekstu pojavljuje sve više pojedinaca koji javnosti predstavljaju svoje izumljene jezike što su trebali poslužiti kao nacionalno neutralna sredstva međunarodne komunikacije. Iako je opća javnost uglavnom blagonaklono gledala na takve jezične izume, filolozi su ih ili ignorirali ili ismijavali. U ono se doba naime jezikoslovlje još uvijek legitimiralo po uzoru na prirodne znanosti.

Znakovito je stoga što se Tomo Maretić kao jedan od rijetkih profesionalnih filologa svojega doba ozbiljno osvrnuo na fenomen pojave planskih jezika. Njegov pristup temi Piškorec i suradnica mu ocijenjuju argumentiranim i neostrašenim, a Maretićeva rasprava, svojevrsni amalgam jezično-filozofskih i sociolingvističkih razmatranja te poredbene analize devet planskih jezika onoga doba, odiše pozitivnim odnosom spram jezičnoga izumiteljstva.

U *Uvodu* su prikazani biobibliografski podatci koji ocrtavaju profesionalni put Tome Maretića kao filologa, gramatičara, urednika i plodna prevoditelja s mnogih jezika. Detaljnije je prikazano Maretićevo djelovanje u kontekstu tzv. vukovaca te hrvatske jezične politike i standardizacije u 19. stoljeću. Njegovo je nasljeđe, jer je zasigurno riječ o – uz Vatroslava Jagića – najvećemu hrvatskom jezikoslovcu toga vremena, nadživjelo epohu u kojoj je djelovao, pa i u 21. stoljeću nailazi na uvijek novu kritičku recepciju. Stavovi o Maretićevu radu u knjizi su prikazani pomoću citata suvremenih hrvatskih jezikoslovaca. Iako neki razloga za kritiku nalaze u samoj jezičnopolitičkoj koncepciji te činjenici da je Maretić kao vukovac aktivno zapostavljao hrvatsku književnojezičnu tradiciju u korist »narodna jezika«, teško će se naći ozbiljan stručnjak koji će moći prigovoriti Maretićevoj filološkoj akribiji i preciznosti.

U poglavlju *Maretićev opus* ukratko su prikazani rezultati njegova filološkoga rada. On obuhvaća mnogo šire područje od gramatike. Proteže se i na prevoditeljski rad, akcentologiju, metriku, proučavanje povijesti jezika i jezikoslovlja, leksikologiju i leksikografiju, onomastiku. Autori ističu kako se može nazrijeti i međusobna uvjetovanost raznih smjerova Maretićeve istraživačke znatiželje. Primjerice, može se utvrditi da su ga prijevodi tjerali da pronalazi metrička rješenja, što ga je opet nukalo da se bavi akcentologijom itd.

Poglavlje *Maretić privatno i javno* nadopunjuje istraživačkobiografsku perspektivu iz prethodnoga poglavlja – jezičnobiografskom. Maretić se prikazuje kao osoba koja je u različitim životnim fazama bila pod različitim jezičnim utjecajima. Virovitička štokavština, klasični jezici s kojima je bio u doticaju za vrijeme srednjoškolskoga obrazovanja, zatim francuski. Na studiju slavistike tomu se pridodaju crkvenoslavenski, litavski i sanskrt. U stanju je čitati i ra-

zumjeti znanstvenu literaturu na njemačkome, engleskome i francuskome. Ovo poglavlje detaljnije prikazuje i njegovu profesorsku djelatnost, odnos spram studenata, kao i javno i političko djelovanje. Prikazuje se i osobna pozadina Maretićeve filološke metodologije.

U poglavlju *Maretićeve* Misli o umjetnom svjetskom jeziku (1892.) dana je detaljna analiza i pozadina nastanka teksta (koji je u knjizi tiskan integralno, na str. 87–114). Analiza diskursa koju nam nude autori razotkriva između ostaloga autora od 37 godina, dakle na početku svojega istraživačkoga puta, ali i autora čija upućenost i radoznalost nisu ograničene službenom, ili barem srednjostrujaškom, filologijom. Svjestan je da temu o kojoj govori filologija odbacuje, pa u skladu s tim na svoj način opravdava svoje izlaganje pred uglednim skupom stručnjaka. Iz današnje perspektive zanimljivu analogiju planskim jezicima pronalazi u »mješovitim« odnosno »dogovornim« jezicima. Maretić navodi kreole, pidžine te niz tajnih jezika poput gegavačkoga kao argumente za tezu da tzv. »umjetni« jezici nisu izmišljotina novoga doba, nego je oduvijek postojala potreba ili da se koja skupina ljudi svojim jezikom izolira, ili pak da se umjetno stvori idiom koji bi premostio jaz između dviju jezičnih zajednica. Projektima planskih jezika pridaje još i više ozbiljnosti spominjući nesavršenosti »prirodnih« jezika. Dokazom nesavršenosti smatra, osim primjerice polisemije i sinonimije, i činjenicu da ne postoji jezik koji bi imao lekseme za svaki fenomen izvanjezične stvarnosti. Tako se implicira teza da se nesavršenosti ljudskom intervencijom mogu nadići, pa se Maretić u nastavku osvrće na poželjna svojstva »umjetnoga« jezika. Pritom zahvaća širok dijapazon jezičnih kategorija. Glasovi prema Maretiću trebaju biti odabrani tako da ih govornici lako mogu izgovoriti. Deziderat su pravila bez izuzetaka. Polazeći od teze o arbitrarnosti jezičnoga znaka, ističe kako bi najbolje bilo da se leksik takva umjetnoga jezika preuzima iz postojećih jezika. A kojih, o tome valja odlučiti kada se odredi koji narodi bi se trebali služiti umjetnim jezikom. Znakovito je da za podlogu globalno nadnacionalnoga sredstva komunikacije predlaže latinski, jer potonji kao mrtvi jezik nije opterećen u nacionalno–identitetnom smislu.

Upravo naočigled činjenice da su europske nacije u velikoj mjeri usmjerene na promicanje vlastita jezika, i zato što je nezamislivo da jedna od njih postane toliko dominantna da preuzme ulogu nadnacionalnoga jezika, Maretić iskazuje izuzetno pozitivan stav spram ideje jezičnoga izumiteljstva. Primjenu »umjetnoga« jezika vidi prije svega na području politike (napose diplomacije) te znanosti. Za književnost ne vidi osobite koristi jer se priklanja tezi da je književni rad neraskidivo povezan s nacionalnim jezikom. U diskursu Maretićeva teksta jasno je iskazano asimetrično fundirano, gotovo šovinističko europocentrično prosuđivanje vrijednosti postojećih jezika svijeta odnosno kvalitete pojedinih njihovih obilježja. Tako primjerice smatra notornim da je starogrčki kao flektivni jezik u svemu savršeniji jezik od kineskoga, a »primitivni« narodi s planskim jezikom ne bi znali što započeti. Valja napomenuti da takav stav nije neobičan za devetnaestostoljetno viđenje globalne jezične stvarnosti. Poznato je naime da je i Wilhelm von Humboldt u svoju tipologiju ugradio i viđenje kako su primjerice izolativni jezici na najnižem stupnju razvoja, dok flektivni predstavljaju vrhunac jezičnoga razvoja (*Über die Verschiedenheit des menschlichen*

Sprachbaus und seinen Einfluss auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts, 1836).

Na temelju iskazanih stavova, Maretić kreće u procjenu devet suvremenih projekata planskih jezika. Glede projekta Le nov Latin Talijana Daniela Rose iskazao je u potpunosti pozitivno mišljenje, dok ostalih osam opisuje dobrim dijelom kako bi dokazao koliko zaostaju za Le nov Latinom. Ostali su projekti: volapük, pasilingua, spelin, weltsprache, lingua católica, lingua, kosmos i esperanto.

U poglavlju *Zaključne misli* Piškorec i Janković podcrtavaju nekoliko važnih elemenata Maretićeve diskusije. Kao prvo, iako Maretić dopušta mogućnost da se posredstvom nadnacionalnoga umjetnog jezika u budućnosti ostvari globalno jezično zajedništvo, ono se nije ostvarilo. Ostvarilo se posredstvom nacionalnoga jezika, i to engleskoga, što Maretić i njegovi suvremenici nisu mogli pretpostaviti.

Drugo, iako se Maretić jasno deklarira kao zagovornik umjetnoga nadnacionalnog jezika, on ističe i kako se ne namjerava okušati u sličnome pothvatu. Međutim, u toj jednoj rečenici sadržana je i sitna, kako je vide autori ove monografije, nedosljednost. Naime, Maretić se ipak okušao u jezičnome planiranju, i to radeći na kodifikaciji tzv. hrvatskoga ili srpskoga. Taj jezik nije bio namijenjen široj međunarodnoj javnosti, ali se očekivalo da ga prihvati nekoliko naroda – Hrvati, Srbi, Slovenci, Bugari.

Treće, pri svojem se radu vodio smjernicama koje je definirao i u tekstu *Misli o umjetnom svjetskom jeziku*. Mora biti nacionalno neutralan, pa je osnova štokavska. Promišljajući o načelima umjetnih svjetskih jezika, Maretić upozorava na opasnost proizvoljnosti pri odabiru leksičkoga blaga, pa traži da se umjetni jezik ne crpi ni iz jednoga određenog etničkog jezika, nego iz latinskoga. Sličan postupak provodio je tražeći da se leksik hrvatskoga ili srpskoga crpi ne iz cjelokupnih jezičnih dijasistema dvaju jezika, nego iz relativno zaokruženoga sustava, novoštokavskoga ijekavskog.

Četvrto, filološka izvrsnost nije jamstvo da će koji planski jezik zaživjeti, pa to nije mogla biti ni u slučaju Maretićeve planskoga dvonarodnog jezika. Iako je imao institucije iza sebe, u Austro-Ugarskoj te u prvoj i u drugoj Jugoslaviji hrvatski kulturni identitet i književna tradicija koja se nije mogla dokinuti ipak su uvijek iznova pokazivali kako je riječ o dvama jezicima, dvjema zasebnim tradicijama.

Autori ove monografije kao važnu silnicu koja je odredila Maretićevo jezičnopolitičko djelovanje vide inicijativu koju neki povjesničari jezika nazivaju Bečkim projektom. Riječ je o namjeri da se Hrvate odmakne od autonomaških težnji, Srbe pak od ruskoga utjecaja, a da se oba naroda navede da dokinu svaki sa svojom književnom tradicijom. Naime, političke su ambicije obaju naroda bile prijetnja stabilnosti Monarhije.

U tome se kontekstu iznosi prilično odvažna spekulacija: budući da je projekt dvonarodnoga jezika izazvao negativne reakcije u obama narodima, pa na neki način i prouzročio jačanje antagonizma između njih, moguće je da je projekt dobrodošao kao neutralizacija pritiska spram Beča stvaranjem lokalnoga žarišta sukoba. Posljedice manipulacija i kontroverzi bez sumnje se osjećaju i

danas, a pogledi srpskih i hrvatskih jezikoslovaca na približavanja i razmicanja dvaju jezika i danas su daleko od suglasja.

Ako tezu o postojanju tzv. etničkih i tzv. planskih jezika primijenimo na diskusiju o postojanju ili nepostojanju hrvatskoga, srpskoga, hrvatskoga ili srpskoga ili kojega drugog jezika, tada stvari mogu postati jasnije, tada se možda može postaviti ideološki neutralan temelj za daljnje rasprave. Čini se naime da je ta stoljetna diskusija često prelazila u iracionalne sfere upravo zato što se nije razlikovalo između promišljanja o nečemu što je organsko, prirodno, i o nečemu što je plansko, umjetno, stvoreno s posebnom svrhom. Autori knjige nazivaju Maretićevo djelovanje na promicanju »hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika« kao standardnoga jezika za južne Slavene u nekadašnjoj Austro-Ugarskoj – jezičnim planiranjem. Pokazali su da njegove misli o međunarodnim planskim jezicima itekako korespondiraju s njegovim promišljanjem o planiranju regionalnoga međunarodnog jezika kojemu je posvetio svoj profesionalni vijek. Značaj je ove male, ali vrijedne knjige u tome što spašava od zaborava (uvjetovanoga bilo »malim jezikom«, bilo »marginalnom temom«) tekst koji je dugo bio smatran marginalnim djelom velikoga hrvatskog filologa, ali još više u tome što njegovim posredstvom poziva na preispitivanje stavova, i o filologu, i o njegovu jezičnome projektu.

Kristian Novak